

ЖЕЉКО Ђ. БЈЕЛАЈАЦ\*

Правни факултет за привреду и правосуђе  
Нови Сад

UDC: 351.78:37.06

Оригиналан научни рад

Примљен: 29.01.2021

Одобен: 12.03.2021

Страна: 09–24

DOI: 10.51738/Kpolisa2021.18.1p.1.01

## БЕЗБЕДНОСНА КУЛТУРА КАО ФУНДАМЕНТАЛНА ЉУДСКА ПОТРЕБА

**Сажетак:** Савремено друштво егзистира у условима евидентних противуречности и комплексних проблема. Поред хроничног сиромаштва, етничког насиља, регионалних ратних сукоба, експанзије тероризма и организованог криминала, већ одавно се суочавамо са климатским променама и деградацијом животне средине. Уништавање екосистема је постало својеврсни мултипликатор криза, што има дубоке импликације на међународни мир и стабилност. У доба научнотехнолошког просперитета у потрази за одговором на старе и нове безбедносне претње, суочавамо се и са латентним моралним посрнућем на глобалном нивоу, које се огледа кроз феномен „отуђења човека од човека”, што је узрок бројних зала. Болести зависности, где преовлађују наркоманија, пушење, алкохолизам, доминирају међу младом популацијом и генеришу озбиљна обољења са смртним исходима. Познато је да се многи важни аспекти људског развоја односе и на безбедност људи, који природно теже ка „слободи од страха и слободи од немаштине”. Стога, изградња и одржавање безбедносне културе, с једне стране није једноставан процес, а с друге стране то је као и сваки други процес којим људи управљају и који подразумева континуиране активности, планирање, контролу и ревизију. Реченица, „*какву безбедносну културу имате, такав вам је и карактер друштва*”, у актуелном времену добија прави смисао.

**Кључне речи:** безбедност, безбедносна култура, људске потребе, образовни систем, глобално друштво

### Увод

Наука и технологија као важна димензија квалитета живота у данашње време досежу револуционарни прогрес. Електронски медији, свеопшта компју-

---

\* zdjbelajac@gmail.com

теризација, мобилна телефонија, музика, саобраћај и многе друге техничке погодности, са развојем цивилизације постају све више доминантне. Упоредо са иновативним решењима у контексту бољих услова живљења, као *нус* појава почео је да се акумулира деструктиван феномен „отуђености човека од човека”, који се одгаја и прима у човеку „новог доба”, тако што га усмерава и присиљава да се према другим људима не односи као према личностима. Човек је, заправо, постао претња самом себи, јер је почео да поприма карактеристике озверености. Озвереност људи је њихова узајамна отуђеност када су они отуђени једни од других као звери, као животиње. Речи су које је изговорио Ото Бастиансен (*eng. Otto Christian Astrup Bastiansen* је био норвешки физичар и хемичар, један период и Ректор Универзитета у Ослу) „*Човечанство је сада први пут дошло до техничког средства да почини самоубиство*”, почеле су да попримају прави смисао.

Очигледно је да се претње људској безбедности у савременим условима, више не могу решавати путем конвенционалних механизма. Уместо тога, потребан је свеобухватан приступ који користи широк спектар нових могућности за борбу против таквих претњи на интегрисан начин. Људска безбедност подразумева заштиту фундаменталних слобода које одражавају суштину људског бивствовања и остварења у глобалном свету пуном противуречности. Она данас обухвата много више од приступа који се односи на заштиту људи од насиља и криминала. Сигурност људи се може третирати, нпр. и са аспекта економије, намирница за исхрану, животне средине, квалитета ваздуха и пијаће воде, образовања, смештаја, социјалне искључености или здравственог осигурања, итд. Људска безбедност је толико флексибилан појам да се може прилагодити различитим контекстима и разним околностима живота и рада модерног човека.

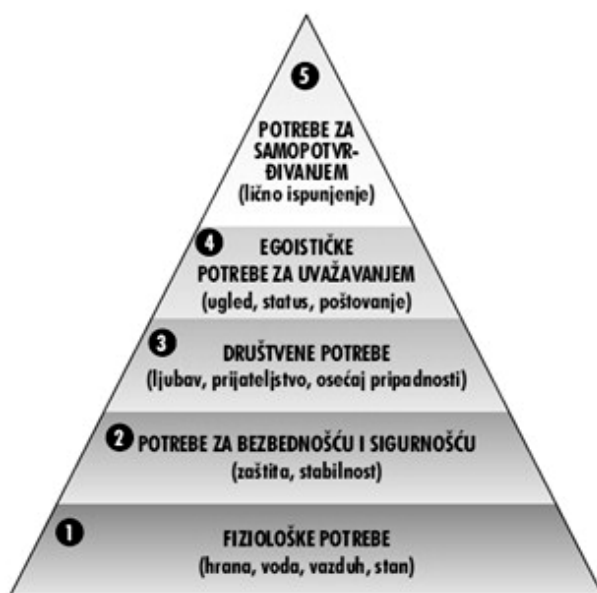
Подизање колективне свести о томе, да је разумевање, а потом изградња/унапређење безбедносне културе у друштву, пресудан фактор индивидуалног и колективног просперитета, вероватно ће довести до тога да појединци буду охрабренији и способнији да остваре своје примарне циљеве и одрже висок ниво задовољења егзистенцијалних потреба. Наиме, основне (свакодневне) људске потребе: дисање, вода, храна, одећа и обућа, становање и сл., јесу депласиране без сигурности човека у датом окружењу.

Напоследку, преглед литературе упућује нас на то да не постоји опште прихваћена, практична дефиниција безбедносне културе. Уопштено речено, не запажа се верификован модел мерења културе безбедности који се може користити ван уских домена (нпр. енергетска безбедност, нуклеарна безбедност...). Истовремено, неки аспекти безбедносне културе еволуирали су као логичан одговор на транснационалне безбедносне изазове и претње, са којима се суочава човечанство. Они се манифестују у безбедносним праксама и политикама, нивоу усаглашености и разумевању тих пракси у националним и наднационалним размерама.

## Мотивација за редефинисањем безбедности у хијерархији људских потреба

Одувек су кроз историју, људске потребе биле снажан извор објашњења људског понашања и социјалне интеракције. Сви појединци имају потребу да задовоље своје пориве, који суштински превазилазе само потребу за храном, водом и „склоништем”. Зато су друштвени системи, који нису одговарали и излазили у сусрет индивидуалним потребама, били увек предмет нестабилности и присиљавања на промене, веома често и насилним путем. Људском роду се, кроз историју, у хијерархији потреба стално наметала безбедност као примарна људска потреба, препозната као гаранција егзистенције и напретка. Данас, такође, безбедност и сигурност уз владавину права, представљају приоритете за грађане широм света. При том, безбедност и сигурност имају нову димензију јер се посматрају у знатно свеобухватнијем и промишљенијем контексту. Истовремено, глобална заједница све више је угрожена, рањива, те подложна разним изазовима, ризицима, претњама и поред тога што институцијални оквири и механизми за унапређење безбедности никада нису били моћнији (Бјелајац 2019). Интересантну и поучну теорију хијерархије људских потреба, поставио је Абрахам Маслов (*енг. Abraham Maslow* 01. април 1908 – 08. јун 1970), који је био истакнути амерички психолог и мислилац. Као главни заступник хуманистичке психологије, развио је теорију везану за хијерархију људских потреба. Он је разврстао људске потребе у групе и поставио јасну хијерархију између тих група, потенцирајући да се нижи нивои потреба морају задовољити пре него што се активирају потребе виших нивоа.

Слика 1. Масловљева хијерархија потреба



Извор: <https://teorijamotiva.wordpress.com/2015/05/11/hijerarhija-motiva/>

Масловљева хијерархија људских потреба обухвата пет група потреба: физиолошке потребе, потребе за сигурношћу, потребе за припадношћу, потреба за уважавањем, и потреба за самоостварењем. Представљају се у виду пирамиде, класификоване на пет нивоа, где свака група репрезентује по један ниво. Физиолошке потребе су: потреба за храном, водом, ваздухом, сном, сексом; потребе за сигурношћу: неугроженост живота, стаалан посао, сигурност породице, здравља, имовине; потребе за припадношћу: пријатељство, породица, сексуална интимност; потреба за уважавањем: самопоштовање, успех, поштовање других, признање својих успеха; и потреба за самоостварењем: моралност, креативност, спонтаност, решавање проблема, мањак предрасуда, прихватање чињеница.

Потребе из виших нивоа у хијерархији могу се појавити у свести појединца тек онда када су испуњене потребе из нижих нивоа. Па тако, ако физиолошке потребе које имају виталну важност за човеков опстанак нису задовољене, појединац неће тежити вишим потребама, као што су потребе за сигурношћу, љубављу, поштовањем и слично. Тек онда када су физиолошке потребе задовољене, човек тежи ка испуњавању наредних потреба, а то је потреба за сигурношћу. Међутим, ако се она не може остварити, долази до абнормалних промена у понашању, као што су неурозе и психозе. Неостваривање потреба за припадањем и љубављу воде ка социјалним неприлагођеностима и патолошким облицима понашања, док неуспело задовољавање потреба за поштовањем воде ка осећају неспособности, неадекватности, слабости, неприлагођености, те осећају инфериорности и беспомоћности (Istraži me n.d). Потреба за самоактуализацијом коју може досегнути само мали број људи налази се на врхунцу развоја личности. Маслов је истраживањем дошао до 15 карактеристика актуализованих особа у широком обухвату, сагледавајући појединца вођеног вишим потребама као што су креативност, знање, естетика и бољитак у свету.

Потреба за безбедношћу и сигурношћу једна је од првих потреба, поред физиолошких, која се јавила код човека. Дакле, од првих видова организовања, тј. од првобитне заједнице можемо пратити еволуцију безбедности као људске потребе. Јасно је, да се безбедност као људска потреба кроз историју мењала. Она се првенствено односила на одсуство страха и поседовање сигурности. Тадашње безбедносне претње су се односиле на физичко угрожавање и различите претње које су долазиле за време ратних операција. Дакле, првобитно поимање безбедности се односило на одсуство физичких претњи и на осећај сигурности по физички интегритет. Нешто касније, безбедност као људска потреба је поред физичке сигурности свој домашај проширила и на забрану дискриминације односно на поштовање једнакости и социјалне правде као и на поштовање људских права. У том смислу, схватање људске безбедности почива на поштовању личних права и слобода сваког појединца (Драгојловић и Ћеранић 2015). Смисленост таквог приступа налази ослонац у чињеници да и латентни осећај незаштићености, нестабилности и неправде, међу сиромашним људима и посебно рањивим друштвеним групама, инициран криминалом, насиљем, сукобима, доводи до интензивне и продужене емоционалне реакција, која по аутоматизму у „подређен” положај ставља, на пример, потребу за спавањем, храном, сексом и др.

Претње људској безбедности могу постојати на свим нивоима развоја. Неке се појављују полако и тихо, док се друге појављују изненада и драматично. Идеал и цивилизацијска вредност да људи имају „право да живе у слободи и достојанству, да уживају сва своја права и да у потпуности развију њихов људски потенцијал”, захтева свестран прилаз савременим претњама по људску безбедност, које попримају забрињавајуће размере. Сиромаштво, незапосленост, економска несигурност, недостатак квалитетне воде и хране, смртоносне инфективне болести, недостатак приступа основној здравственој заштити, деградација животне средине, природне катастрофе, насиље, криминал, тероризам, међуетничке, верске и друге тензије, политичка репресија, кршења људских права, итд., неке су од главних претњи по људску безбедност. Многе од ових претњи су повезане по систему „домино ефекта”, тако да једна претња „храни” и подстиче другу. То нас упућује да ова међузависност има важне импликације за креирање политике у овом домену, јер подразумева да човек одговоре на наведене претње не може тражити парцијално. Уместо тога, људска безбедност захтева свеобухватне приступе који наглашавају потребу за кооперативним и мултисекторским одговорима (Бјелајац 2017а). Актуелна пандемија болести *COVID-19*, изазвана новим људским корона вирусом *SARS-Cov-2*, по много аспеката догађај је без преседана у новијој људској историји. Захвативши готово све земље света у мањој или већој мери, и изазавши снажне рестриктивне реакције у много држава, ова текућа пандемија представља можда највећи друштвени изазов ове генерације, и прети да трајно промени живот какав знамо (Бјелајац and Филипović 2020с). Тај изазов рефлектује се на све чиниоце друштва, од којих неки имају важнију улогу од осталих. Укратко, најпре треба сачувати здравље грађана од заразне болести, затим сачувати здравствене системе од снажних удара, сачувати економију, друштво у целини, а онда сачувати и ментално здравље и квалитет живота сваког појединца, како током пандемије, тако и за време које ће доћи када се пандемија оконча (Филиповић и Бјелајац 2020). У датом контексту мотивација за редефинисањем безбедности у хијерархији људских потреба никада није била нужнија и већа. Тим пре, јер је задовољење основних физиолошких потреба за храном, водом, ваздухом у најтешњој вези са стањем животне средине и обезбеђивањем да она буде здрава. Животно и радно окружење, перманентно утиче на наше здравље, на уочљиве и неуочљиве начине. Према релевантним проценама, само загађен ваздух усмрти седам милиона људи годишње у свету. Многобројна малигна и не малигна обољења недвојбено су изазвана утицајима животне средине. Наиме, ризици животне средине изузетно су се увећали последњих деценија, услед производње, прераде, дистрибуције, коришћења и одлагања у отпад отровних хемикалија и радиоактивних супстанци, које представљају штетан и неразуман hazard за наше здравље и нашу животну средину. Из наведеног произилази да је еколошка безбедност суштински део безбедносне културе грађана, а иста мора бити оријентисана ка превенцији са тенденцијом да уводи двоструки фокус који се односи на заштиту и оснаживање.

Евидентно је, да потреба за безбедношћу и сигурношћу представља есенцијалну потребу, што је предуслов за стварање мирних и стабилних друш-

тава. Као што се да запазити из приложеног, та потреба је комплексна, вишеструко је узрокована и условљена је међусобном повезаношћу више различитих фактора. Уколико појединци или групе људи нису заштићени, како у физичком, материјалном, тако и психолошком погледу, уколико им се повређују основна људска права, па живе са осећањем страха и неизвесности, онда се не може говорити о њиховој могућности и способности да воде живот прихватљивог квалитета, који је достојан савременог човека (Вјелајац 2017b, 71). Сви људи се рађају на исти начин и тим чином на почетку, добијају темељно и неприкосновено право на живот и његово очување. Поседовање разума је посебна људска одлика, која их нагони да се у случају угрожености и беспомоћности пред неком силом, која представља реалну опасност по њихову егзистенцију, лишавају свега што имају у интересу одржавања сопствених живота и живота својих најближих. Са физиолошког аспекта, осећање страха код једне људске јединке индукује панику у хипоталамусу, који након тога врши општу мобилизацију организма, која укључује изражене промене у ендокрином систему (Бјелајац 2019). Услед тога, реакција организма је предвидива: или ће индивидуу учинити приправном за предстојећу опасност, или ће код исте индуковати потпуну блокаду. Предочено поткрепљује чињеницу да немогућност уживања потребе за безбедношћу и сигурношћу, на извештан начин обесмишљава и чини ирелевантним човекове примарне физиолошке потребе, описане у хијерархији људских потреба.

### **Концепт и релевантност безбедносне културе**

О значају подизања индивидуалне и националне свести у контексту разумевања безбедносних проблема и спровођењу безбедносне културе, увек морамо промишљено расправљати и доносити целисходна решења. Добро креирана и оснажена безбедносна култура требало би да постане не само начин размишљања, већ и образац умећа живљења и рада. Појединац који схвата њено место у хијерархији људских потреба, истовремено гради механизме персоналне и колективне заштите. С друге стране, безбедносна култура која је „одсутна” и неинтегрисана у наше животне токове ће олакшати несигурности и напослетку довести до бројних безбедносних пропуста, инцидената или акцидената. Упоредо са тим, немогућност дефинисања тако велике иницијативе (безбедносна култура) доводи до диферентних дискурса. Овај недостатак једне универзалне и усаглашене дефиниције, односно устројених интерпретација безбедносне културе уводи низ изазова за изградњу способности и одржавања овог феномена. Исти треба да буде одређен на начин који ће је бити смислен, прихватљив и приступачан, а кога је уједно лако мерити, управљати са њим и оснаживати га.

Разматрања о култури полазе од чињенице да људско друштво за основу има биолошки статус који је човек хиљадама година усклађивао са другим живим и неживим биолошким системима. Да би преживео човек је морао прво да се биолошки прилагоди природи, а тек потом, секундарно, да постане „кул-

турно биће”. Међутим, и та „нова култура живљења” која је често и насупрот природи, мора себе стално репродуковати, одржавати и продужавати (опстанак, раст, развој). У темељу те нове културе живљења, налази се све веће и веће задовољење потреба које често превазилазе и биолошке потребе, а које су таквог интензитета да изазивају деструкцију биолошких система који окружују човека. Дакле, култура је увек повезана са неком корисношћу за човека, било да му олакша живот, било да се он забави, било да стекне и оно што му објективно није ни потребно за живот. Из наведеног проистиче, да култура није само домен свести и духа, већ она обликује и усмерава свакодневни живот и рад људи, испољава се у њиховим осећањима, навикама и веровањима било да су она лична или групна (Stajić 2014). Не треба занемарити још један аспект културе човека као духовног бића, а то је традиција. Културна традиција се преноси са човека на човека и са покољења на покољење уз помоћ васпитања. Према томе, „култура је интегрална целина која се састоји од оруђа и потрошних добара, конституционалних статута разних друштвених група, од људских идеја и вештина, веровања и обичаја”. Дакле „култура је та која треба да омогући човеку да овлада природном средином, стави је у службу својих потреба и тако осигура опстанак, репродукцију и продужење своје биолошке врсте” (Станаревић 2012). Насупрот томе, што је према неким научним сазнањима у људском мозгу уврежена особина да уважава матрицу моћи (моћ се уопштено дефинише, као способност доношења одлука или као могућност да се оствари властита воља или као способност да се контролише понашање других), то уобличавање и усмеравање требало би да буде без елемената присиле. Зашто је ово битно за нас? Развијањем способности, да уопште култура, и ближе, безбедносна култура, постане део основног система функционисања људског ума, људска бића се уздижу на виши ниво свести. Ово је важна позадина сагледавања безбедносне културе и изнад свега социјалне перцепције.

Безбедносна култура се са савременог гледишта, односи на начин на који се развијају одређене идеје о безбедносном поретку и структури, као и ономе што смо уочили да је опасност по наше животе или претња за наше вредности, а уједно је и наша најочигледнија одбрана од њих. Безбедносна култура учествује у обликовању онога што је драгоцено за нас. Регулише наше моралне, економске и политичке приоритете. Она такође поставља ограничења и могућности за декларисање шта је важно, вредно или није вредно, шта заслужује заштиту или не (Станаревић 2012). Безбедносна култура се описује и као део опште културе који обухвата „скуп сазнања из области безбедности (основне вредности и тековине које су објекат напада и заштите, методе и облици, као и носиоци угрожавања) која чине појединце, средине и друштво способнијим да распознају методе, облике и радње угрожавања, као и носиоце тих делатности, без обзира где се и како испољавају” (Ђорђевић 1986, 23). Према Љубомиру Стајићу, безбедносна култура је: скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свих облика и носилаца угрожавања, без обзира на место или време њиховог испољавања (Stajić 2011, 59). Поједини аутори су расправљали

о томе колико је безбедносна култура важна зато што „формира контекст у оквиру кога се развијају и одржавају безбедносни ставови појединца и промовишу се разна безбедносна понашања” (Mearns et al 2003). Дакле, шта је безбедносна култура? То је култура у којој појединци знају своја права и правила понашања. Па тако и препознају какво понашање угрожава безбедност, при чему исказују спремност да едукују и опомену оне људе који из незнања, заборавности, или личне слабости, узимају учешћа у несигурном понашању. Ова превентивна свест постаје „култура”, када заједница као целина осуђује понашања која угрожавају безбедност, као социјално и морално неприхватљива (Animal Liberation Front 2000). Оквиром безбедносне културе као идеје, обичаја и социјалног понашања одређеног народа и/или друштва осигурава се да се појединци ослободе опасности или претњи. Заправо, ово одређење је корисно како би практичари разумели шири концепт безбедносне културе.

Безбедносна култура је надасве облик бонтонa, где би људи требали да се подучавају начинима како да избегну непотребне неспоразуме и потенцијално опасне конфликте. Безбедносни проблеми никада не треба да буду изговор за осећај инфериорности особа које немају изграђену свест о друштвеној одговорности. Код оних који крше безбедносну културу својих заједница треба изградити и активирати механизме међузависности и колективитета, односно очекивања да сами разумеју значај и суштину безбедности, што мора бити изнад активистичке пристојности. Њима треба свакако омогућити да апсорбују на адекватан начин конструктивне критике, како не би друге доводили у опасност својим чињењем или нечињењем. Безбедносна култура се никако не сме посматрати као институционализована параноја, јер су таква становишта контрапродуктивна. Она је креирана да помогне превазилажењу потешкоћа у предвиђању људског понашања, „смањењем ризика унапред” (Вјелајац 2017b, 443). Како би безбедносна култура била учинковита мора се превазилазити јаз у односу очигледне неповезаности између „опаженог” и значаја безбедносне културе, али и разумевања шта обухвата сами феномен. Само са заједничким разумевањем можемо бити у прилици да водимо плодне информативне дискусије о томе како да побољшамо и трансформишемо безбедносну културу до потребних нивоа. Креирајући такво универзално разумевање, друштва широм света ће моћи да уче једна од других, да међусобно мере сопствена достигнућа, како би изградили снажан људски заштитни зид ослоњен на добре праксе и политике.

Делотворна безбедносна култура, изнад свега би требала да потпомогне да се сви људи осећају растеређеније и самопоузданије у свакодневним животним приликама. Када су појединци ослобођени од страха, од хроничних претњи, као што су глад, болест, оскудица, те заштићени од неочекиваних и стресних ситуација, они су срећни, јаки и позитивни. Ако им се посвети дужна пажња, они могу постати најснажнија карика или чак најосновнији елемент система безбедности, у циљу промоције позитивне безбедносне културе. Безбедносна култура је круцијална за опстанак човека и друштвене заједнице и као таква се мора уградити у образовни систем, тим пре, јер су облици угрожавања људске безбедности свеprisутни, а безбедносна култура мора ухватити



прикључак са безбедносним изазовима, ризицима и претњама које као никада пре окружују целокупно друштво.

На крају, зарад појашњења, термине безбедносне свести и безбедносне културе не би требало поистовећивати. Безбедносна свест је стање знања о одређеним ризицима, а безбедносна култура је знатно шири појам који између осталог обухвата и безбедносну свест као битан конституент. Безбедносна култура обједињује и неке друге кључне димензије попут: спознаје, ставова, понашања, поштовања норми, комуникација, одговорности, итд. Она укључује скуп норми, уверења, вредности, ставова и претпоставки, представљених кроз наше одлуке, понашања, говоре и размишљање.

### **Нужност увођења безбедносне културе у образовне системе савременог друштва**

Неупитно је да су знање и образовање претпоставка просперитета сваког друштва. Појединац који је едукован и усмерен на одговарајући начин, припремљен је да прихвати разноврсне креативне улоге у друштву, али и одговорности које произилазе из истих. Обзиром да су актуелни друштвени токови динамични, веома често и непредвидиви, то условљава појединаца да се континуирано усавршава, ради стицања нових знања и вештина. Од образовних институција захтевају се делотворне експедитивне трансформације у знатно шире концепте учења и изван институцијалних оквира.

Развој науке и технологије у савременом друштву мења у значајној мери појам и улогу образовања. Савремено образовање не подразумева само функционалну писменост и енциклопедијско знање, социјализацију, већ и развој креативних потенцијала појединаца, њихових способности и амбиција, стицање практичних и примењивих знања. Знање се налази у свим сегментима савременог друштва, јер рад и пословне активности у овом друштву захтевају образоване и комплетне особе. Тако се кроз процес образовања појединци оспособљавају за професионалне и друге улоге. Знање се третира као основни ресурс привредног и сваког другог развоја. Оно је нераздвојно повезано са образовањем. Као непосредан резултат науке и научних истраживања, знање покреће и усмерава све друштвене токове, подиже укупан ниво развоја друштва, јер оно производи иновације и нове информације. Оно се непрестано мења и напредује. (Šijaković i Vilić 2013, 305-306) Зато се и образовање не може ограничити на формално школовање, већ мора да се одвија током целог живота. Како би се упратиле брзе промене у друштву, неопходно је да непрестано усвајамо нова знања и вештине. Знање/а у савременом друштву укључују критичко мишљење, иновације, способност решавања сложених проблема, способност сналажења и реаговања у непредвиђеним ситуацијама, коришћење информација, анализу, синтезу, самостални и тимски рад, развијање различитих вештина и компетенција, која треба да се стичу кроз образовни процес. Овде су важни могућност и способност „трансфера” и примене стечених знања у друштвеној стварности (Lončar-Vicković i Dolaček-Alduk 2009). За система-

тично поимање друштвене реалности, од пресудне је важности препознавање улоге образовања. То су прилично комплексна питања, која се могу сагледати кроз индиферентан однос глобалног друштва у погледу хармонизације образовања са друштвеном стварношћу. Дакле, с једне стране постоји општи консензус о значају образовања и знања које доприноси кохезији и прогресу друштва као вредан ресурс, а с друге стране доминира непремостив распон између онога што јесте и онога што би требало да буде.

У прилог наведеном говоре бројна релевантна истраживања и статистички подаци (World Health Organization n.d):

Емисије гасова стаклене баште доводи до климатских промена и еколошке деградације, чиме се егзистенцијално угрожавају животи деце.

Деца су осетљива на штетне здравствене последице загађења ваздуха у затвореном и спољашњем ваздуху, што проузрокује око 7 (седам) милиона смртних случајева годишње (2016).

- Преко 250 (двестапедесет) милиона деце ризикује да не испуне свој развојни потенцијал (2017).
- Постоји 124 (стодвадесетчетири) милиона деце и адолесцената погођених гојазношћу (2016).
- Деца су често изложена комерцијалном маркетингу који промовише зависне супстанце и нездраву робу.
- Повреде на путу водећи су узрок смрти деце и младих.
- Више од милијарду деце је сваке године изложено насиљу.

Више није могуће одбацити адолесцентно експериментисање уз употребу супстанци, укључујући алкохол, марихуану, и никотин у било ком облику, као „неизбежне и безопасне” фазе у одрастању. Ове чињенице намећу обавезу лекарима/педијатрима за спречавање разарајућих хроничних болести у Сједињеним Државама. Морамо пружити одговарајућу пажњу у превенцији болести зависности, развијати неопходне компетенције и укључити их у интеракције са потенцијалним зависницима, тинејџерима и њиховим породицама. Лекари који се баве адолесцентима, треба да образују пацијенте и њихове породице о факторима ризика и раним знацима употребе супстанци и проблематичним злоупотребима супстанци (Searcy 2017). Средња старост започињања нелегалне употребе супстанци код одраслих, са дијагнозом било ког поремећаја злоупотребе супстанци је 16 година. Отприлике 50% почетка употребе се догоди између 15 и 18 година старости, и ретко је да постоји иницијација употребе након 20. године. Већина одраслих пушача у САД почиње пушење пре 18. године и почетак свакодневног пушења редак је после 25. године. Ранији почетак коришћења супстанци такође предвиђа већу тежину зависности и морбидитет, укључујући поремећаје злоупотребе више врста супстанци (Chambers et al 2003). Сваки други адолесцент у Србији никада није добио информацију ни код куће, а ни у школи, које су то штетне последице употреба дроге, показало је истраживање које је спровела Комисија за борбу против наркоманије у школама. Истраживање је рађено на узорку од 11.850 ученика, а обухваћени су млади узраста од 13 до 17 година. Исто истраживање показало је да 75% мла-

дих никада није имало прилику да разговара са стручњацима о својим емоционалним стањима која прате адолесценцију (Кабинет министра без портфеља 2020) Бројне студије које су анализирале нивое, трендове и просторно-временске обрасце, смртности специфичних за узрок и здравствених исхода који нису фатални у контексту болести зависности младих указују на алармантне податке. Детињство и адолесценција, односно период промена између детињства и зрелости су рањиви периоди, али су истовремено и пресудан фактор за утврђивање здравља одраслих.

Пораст криминалних активности као што су убиства, пљачке, изнуде, разбојништво или насилно понашање један је од највећих проблема са којим се савремено друштво суочава. Као реакција на такво стање, владе земаља широм света раде на обезбеђивању додатних ресурса и финансијских средстава намењених за спровођење корективних мера и изградњу институција које имају за циљ сузбијање криминала и његових последица. Са друге стране, приметно је да се све мање инвестира у образовање, а посебно у рано образовање и развој деце. Скромнија издвајања из буџета пре свега погађају образовне установе, због преовладавајућег друштвеног става да су безбедност и заштита деце и одраслих један од најважнијих приоритета. Ипак, многи креатори политика занемарују чињеницу да ће веће улагање у програме раног образовања и образовања генерално допринети не само смањењу стопе криминала у будућности и уштеди новца већ и добробити и благостању друштва у целини. У протеклом периоду спроведена је серија истраживања како би се утврдило да ли образовање заиста смањује ризик да деца током одрастања почине криминална дела. Једна од студија пратила је малишане старости од 3 и 4 године који су до пунолетства похађали неки образовни програм. Откривено је да су они који нису учествовали у предшколском програму и који су тако пропустили прилику за рани развој имали 70% веће шансе да буду приведени за почињено кривично дело до своје 18. године. То показује да су рано образовање и развој кључни за ментално здравље и правилан развој деце, као и да доприносе спречавању малишана да се отисну у свет делинквенције и криминала у каснијим узрастима (Yousefi 2016). Ова „животна обука” мора да буде упечатљива са пуно слика из праксе, како би деца сазнала за сву страхоту дроге, алкохола, пушења, неопрезности у саобраћају и др (Бјелајац и Зиројевић 2014). Адолесценти, током деликатне фазе транзиције, између детињства и зрелости, услед психофизичких трансформација, посебно су подложни широком спектру искушења где доминира привлачност према ризицима и стварима које су забрањене и жељом за експериментисањем. Поред промискуитетне сексуалне активности, ова „истраживачка” фаза укључује алкохол, пушење и потрошњу легалних и илегалних дрога.

Примерено је да се интерактивном едукацијом младих са већим опсегом практичног знања и разумевања пруже могућности суочавања са проблемима. На тај начин би се неговале друштвене вредности и понашања која ће значајно подићи њихов ниво безбедносне културе. Интродукцијом безбедносне културе у образовни систем би се оснажило полазиште да су школе друштвено одговорне и уклопљене институције које су превасходно обликоване њиховим

друштвеним окружењем, које повратно животно обликују. Безбедносна култура би на целисходан начин, с једне стране обучавала младе за улоге одраслих, а с друге стране би припремила одрасле за нове улоге у смеру незаобилазних друштвених токова.

## Дискусија

Место безбедности у хијерархији људских потреба неопходно је рedefинисати и реaфирмисати, те у датом оквиру ускладити разлике између нормативног и стварног. У овом раду је појашњено да је безбедносна култура истовремено и одбрамбена култура појединца и заједнице. Овај феномен је једна врста социјалне матрице која артикулише перцепцију безбедносних изазова и претњи, те у сагласју са истим каналише индивидуална и колективна размишљања и понашања, зарад квалитетнијег/сигурнијег бивствовања. Из тог разлога безбедносна култура мора бити доступна и прилагођена свим узрастима и свим нивоима образовања младих.

Укљученост младих у негативна и неприхватљива понашања током периода детињства и адолесценције, могу се створити болесне навике које потом могу прећи и развити се у асоцијалне животне обрасце (Miller-Day 2008). Наиме, све више младих људи већ у пубертетском узрасту експериментише са пушењем, алкохолом, психоактивним супстанцама и патолошким коцкањем и тиме отвара пут ка болестима зависности. У питању су поремећаји који ометају нормално функционисање тинејџера, јер доприносе развоју психофизичких проблема и стварању дисфункционалних/деструктивних породица.

У Србији је 2017. године било 33.000 регистрованих коцкара, показало је истраживање Института за јавно здравље Батут. Међу младима између 18 и 26 година, свака четврта особа има проблем са коцкањем. Пре неколико година, истраживање Центра „Живот није игра” показало је да 26% од 720 испитаника у три основне и три средње школе у Новом Саду коцка, од којих 6% спада у категорију патолошких коцкара. Половина оних који коцкају први сусрет са овим пороком имали су између 10 и 14 године и то најчешће у кладионици. Истраживање Специјалне болнице за болести зависности „Вита” показује да чак 92,7% средњошколаца у Србији пре 18-те године проба алкохол, а да њих 69,5% је пило или имало искуство пијанства. Алкохол скоро узима 58,5% средњошколаца, махом у време излазака у град викендом. Истраживање показује сличне резултате и кад је дрога у питању. Сваки шести средњошколац узраста од 15 до 18 година пробао је неку од дрога. Марихуана, екстази и амфетамини чине 80% доступних наркотика, док је само марихуана заступљена у 54% случајева (Џок 2019). Слична или тежа ситуација је и у свим регионима света, где се организују специјализоване клинике и траума-центри за одвикавање младих од зависности. Они у свет зависности улазе и са 12 година, а пороцима се обично одају због нерешивих проблема у породици, школи, а претежно је присутан и негативан уплив вршњака и жеља за доказивањем. Поред класичних болести зависности (дрога, алкохолизам, цигарете), појављују се и неке

нове, које су специфичне по томе што се не конзумирају никакви састојци, већ се употребом одређених техничких средстава постиже одређени степен задовољства и узбуђења.

Иако не постоји научни консензус о томе да ли је прекомерно коришћење интернета, или интернетоманија, психолошки поремећај који се може категоризовати као болест зависности, проблем прекомерног коришћења дигиталних онлајн садржаја је присутан, и оставља последице како на појединца погођеног проблемом, тако и на друштвене системе. Интернет је сваког минута све више диверсификован у смислу садржаја, а самим тим и могућности које ставља корисницима на располагање. То усложњава проблем, јер знатно проширује фокус неопходан да се истраживањем обухвате сви релевантни фактори. Тако уместо да о интернетоманији говоримо као о једној болести зависности, ми је морамо сматрати кровним изразом за различите форме тог поремећаја, које су диверсификоване готово колико и садржаји на интернету. Патолошки однос према интернет и дигиталним садржајима се испољава и према друштвеним мрежама, и према видео играма, и према информативним садржајима, и према порнографским садржајима (Ђелајас and Filipović 2020a). Коришћење интернета и, уопште, дубоко урањање у свет ИКТ је данас незаобилазно, чак и за предшколску децу. Када се деца конектују на интернет, имају директни и непосредни приступ целокупној ризници знања и забаве, пријатељима, породици, али и потпуним странцима, што децу која *by default* ни у шта не сумњају и у све верују, може изложити озбиљном ризику. Деца која се сусрећу и комуницирају са странцима путем интернета лако постају плен интернет предатора (Ђелајац и Филиповић 2020б). Дакле, ова категорија младих људи посебно је рањива, а самим тим и изложена онлајн сексуалним предаторима, који су често не само добри познаваоци информационих технологија, већ и извршни манипулатори, који су на индиректан начин способни да успоставе контролу над другом особом. Рачунајући на њихове године и недостатак искуства у препознавању „лажне особе”, они вешто буде емоције код деце, провереним методама, као што су ласкање и улизивање. Завршна фаза је дефинитивно потчињавање њиховој вољи и постизање циљева, који се односе на различите видове злоупотреба и сексуалне експлоатације (Ђелајац и Филиповић 2021). Како су деца и адолесценти доминантни корисници дигиталних медија, уклапају се у генерални профил зависника од интернета који им служи као средство забаве и провођења времена, чиме се интензивира склоност ка ескапизму који онлајн дигитални садржаји нуде.

Безбедносна култура упућује појединца да „чува себе од других и друге од себе”, да препозна безбедносне изазове, ризике и претње, да промени своје навике немоћног или индиферентног посматрача, те да схвати коју улогу има на позорници која се зове савремено друштво. Друштвено користан појединац је онај који решења тражи у себи, а не изван себе. Безбедносна култура, треба да постане умеће живљења, путоказ како да не упаднемо у апатију, депресију, алкохолизам, дрогу и криминал..., како да будемо на опрезу да не би постали жртве неког злочина и изгубили способност добре процене, те постали лак плен (Ђелајас 2017б, 447). Безбедносна култура комбинује све аспекте друш-

твеног живота у тежњи да се потенцира безбедност као индивидуална и колективна вредност. То је посебна научна дисциплина која има за циљ да користи наслеђе генерација, еволуирајући у свим подручјима живота и рада модерног човека.

## Закључак

Изградња, одржавање и унапређење безбедносне културе је сложен процес у којем се захтева ангажовање породице као основне друштвене групе, школе и наравно целокупне заједнице. У том следу, посебно је значајна улога масовних медија. У савременом, постмодерном друштву масовни медији имају огромну моћ, која произилази из чињенице да они усмеравају комуникацију према непрегледној публици, користећи напредне технологију.

Фундаментални циљеви образовања имају смисла само ако су прилагодљиви енергичним друштвеним токовима, јер се друштвени живот одвија неумољиво на динамичан начин, осцилирајући између стабилности и нестабилности, извесности и неизвесности, рата и мира. Са постојањем безбедносне свести и брижљиво креиране и уравнотежене безбедносне културе у школама, било би знатно мање криминала, наркоманије, алкохолизма, зависности од цигарета, зависности од коцкања, зависности од интернета. Била би знатно израженија свест о безбедности у саобраћају, свест о очувању здраве животне средине, свест о сексуално преносивим болестима и штетним последицама прекида малолетничких трудноћа, чиме се угрожава здравље, срећа и уопште добростање девојчица.

Неусклађеност наставних планова и програма у школама са интензивним друштвеним збивањима, имплицира неразумевање потребе за препознавањем и модификовањем застарелих програма. Непримерено одсуство мотивације за увођењем безбедносне културе у образовним системима, заправо је својеврсно дезавуисање реалности. Стога, нажалост остаје, да се охрабре појединци који желе да прошире интелектуалне хоризонте у домену безбедносне културе, а тиме повратно оснаже и заједницу у којој живе и учине извеснијом њену перспективу.

## Литература

1. Бјелајац Жељко Ђ. 2019. „Релевантност интродукције безбедносне културе у образовни систем Републике Србије”, *Култура полиса*, XVI (40), 231-244.
2. Бјелајац Жељко Ђ. и Александар М. Филиповић. 2020. „Перспективе заштите деце од злоупотреба на интернету”, *Култура полиса*, XVII (41), 259-271. (Бјелајац и Филиповић 2020б)
3. Бјелајац Жељко Ђ. и Александар М. Филиповић. 2021. „Флексибилност дигиталних медија за манипулативно деловање сексуалних предатора”, *Култура полиса*, XVIII (44) 51-67, <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2021.18.1r.2.01>.

4. Бјелајац, Жељко и Мина Зиројевић. 2014. „Безбедносна култура у ери глобализације”, *Култура полиса*, XI (23), 77-99.
5. Бјелајац, Жељко. 2017. „Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи”, *Култура полиса*, XIV (33), 139-154 (Бјелајац 2017а).
6. Драгојловић, Јоко и Младен Ћеранић. 2015. „Потребе за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба”, *Култура полиса*, XII (28), 291–299.
7. *Кабинет министра без портфеља*. 2020. „Активности”, последњи приступ 04.03.2021, <http://www.mdpp.gov.rs/latinica/aktivnosti.php>
8. Станаревић, Светлана. 2012. „Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја”, докторска дисертација, Универзитет у Београду: Факултет безбедности.
9. Филиповић, Александар М. и Жељко Бјелајац. 2020. „Улога масовних медија у деафирмацији безбедносне културе током пандемије Covid-19”, у: „COVID-19 – безбедносни изазови, ризици и претње”, ур. Жељко Ђ. Бјелајац и Александар М. Филиповић, посебно издање, *Култура полиса*, 137-150.
10. Animal Liberation Front. 2000. *Security Culture: a handbook for activists*. Animal Liberation Front, последњи приступ 02.03.2021, <http://www.animalliberationfront.com/ALFront/ELF/sechandbook.pdf>.
11. Bjelajac, Željko and Aleksandar M. Filipović. 2020. „Internet Addiction Disorder (IAD) as a Paradigm of Lack of Security Culture”, *Culture of Polis*, XVII (43), 239-258. (Bjelajac and Filipović 2020a)
12. Bjelajac, Željko and Aleksandar Filipović. 2020 „Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, XVII (42), 383-399 (Bjelajac and Filipović 2020c)
13. Bjelajac, Željko. 2017. *Bezbednosna kultura- Umeće življenja*, Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe. (Bjelajac 2017b)
14. Chambers, R. A., Taylor, J. R., & Potenza, M. N. 2003. „Developmental neurocircuitry of motivation in adolescence: A critical period of addiction vulnerability”, *The American Journal of Psychiatry*, 160(6), 1041-1052.
15. Čok, Vil. 2019. „Млади, кockање и зависност: Ситуација у Србији и свету”, последњи приступ 01.03.2021. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48755287/01/03/2021>.
16. Đorđević, Obren. 1986. *Leksikon bezbednosti*, Beograd: Partizanska knjiga
17. *Istraži me*. n.d. „Abraham Harold Maslow”. Последњи приступ 01.03.2021. <http://www.istrazime.com/velikani-psihologije/abraham-harold-maslow/01/03/2021>.
18. Lončar-Vicković, Sanja i Zlata Dolaček-Alduk. 2009. *Ishodi učenja – priručnik za nastavnike*, Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera.
19. Mearns, Kathryn, Sean M. Whitaker and Rhona Flin, 2003. „Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments”, *Safety Science*, 41 (8), 641–680.
20. Miller-Day M. 2008. „Talking to youth about drugs: what do late adolescents say about parental strategies?”, *Family Relations* 57 (1), 1-12.

21. Searcy, Laura. 2017. „The Disease of Addiction: A Critical Pediatric Prevention Issue”, *J Pediatr Health Care*. 31, 2-4.
22. Stajić, Ljubomir. 2011. *Osnovi sistema bezbednosti*, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu
23. Stajić, Ljubomir. 2014. „Bezbednosna kultura kao faktor zaštite životne sredine”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4/2014, 69–84.
24. Šijaković, Ivan i Dragana Vilić. 2013. *Sociologija za ekonomiste*, Banja Luka: Ekonomski fakultet
25. *World Health Organization*. 2020. „Children: New Threats to Health”, последњи приступ 04.03.2021, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/children-new-threats-to-health>
26. Yousefi, Sayeh. 2016. „The Long-term Benefits of Education as a Crime-prevention Measure”, последњи приступ 10.03.2021. <https://novakdjokovicfoundation.org/long-term-benefits-education-crime-prevention-measure>



## SECURITY CULTURE AS A FUNDAMENTAL HUMAN NEED

**Summary:** Modern society exists in conditions of evident contradictions and complex problems. In addition to chronic poverty, ethnic violence, regional war conflicts, the expansion of terrorism and organized crime, we have long faced climate change and environmental degradation. The destruction of ecosystems has become a kind of crisis multiplier, which has deep implications for international peace and stability. In the age of scientific and technological prosperity in the search for answers to old and new security threats, we are also facing a latent moral stumbling on a global level, which is reflected in the phenomenon of “alienation of man from man”, which is the cause of many evils. Addiction diseases, where drug addiction, smoking and alcoholism predominate, dominate among the young population and develop serious diseases with fatal outcomes. It is known that many important aspects of human development also relate to the security of people, who naturally strive for “freedom from fear and freedom from poverty.” Therefore, building and maintaining a security culture, on the one hand, is not a simple process, and on the other hand, it is like any other process that people manage and which involves continuous activities, planning, control and audit. The sentence, “*what kind of security culture you have, such is the character of your society*”, has gained real meaning in the current time.

**Keywords:** security, security culture, human needs, education system, global society

### Introduction

Science and technology as an important dimension of quality of life today are making revolutionary progress. Electronic media, general computerization, mobile telephony, music, traffic and many other technical benefits, are becoming

---

\* zdjbjelajac@gmail.com

more and more dominant with the development of civilization. Along with innovative solutions in the context of better living conditions, as a side effect, the destructive phenomenon of “alienation of man from man” began to accumulate, which is nurtured and received in man of the “new age” by directing and forcing him to treat other people. does not relate as to personalities. Man, in fact, became a threat to himself, because he began to take on the characteristics of ferocity. The ferocity of people is their mutual alienation when they are alienated from each other like beasts, like animals. The words spoken by Otto Christian Astrup Bastiansen (Norwegian physicist and chemist, for a time also Rector of the University of Oslo) “Humanity has now, for the first time, come up with the technical means to commit suicide” have begun to take on real meaning.

It is obvious that threats to human security in modern conditions can no longer be solved through conventional mechanisms. Instead, a comprehensive approach is needed that uses a wide range of new opportunities to combat such threats in an integrated way. Human security implies the protection of fundamental freedoms that reflect the essence of human existence and realization in a global world full of contradictions. Today, it encompasses much more than an approach to protecting people from violence and crime. Human safety can be treated, e.g. and from the aspect of economy, foodstuffs, environment, air and drinking water quality, education, accommodation, social exclusion or health insurance, etc. Human security is such a flexible concept that it can be adapted to different contexts and different circumstances of life and work of modern man.

Raising collective awareness that understanding and then building / improving a security culture in society is a crucial factor in individual and collective prosperity is likely to lead to individuals being more encouraged and able to achieve their primary goals and maintain a high level of satisfaction of existential needs. Namely, basic (everyday) human needs: breathing, water, food, clothes and shoes, housing, etc., are misplaced without human security in a given environment.

Finally, a review of the literature suggests that there is no generally accepted, practical definition of security culture. In general, there is no verified model for measuring safety culture that can be used outside narrow domains (ie. energy safety, nuclear safety...). At the same time, some aspects of security culture have evolved as a logical response to the transnational security challenges and threats facing humanity. They are manifested in security practices and policies, the level of compliance and understanding of these practices on a national and supranational scale.

### **Motivation to redefine security in the hierarchy of human needs**

Throughout history, human needs have been a powerful source of explanation for human behavior and social interaction. All individuals have a need to

satisfy their urges, which essentially go beyond just the need for food, water, and “shelter.” That is why social systems, which did not respond and meet individual needs, have always been the subject of instability and coercion to change, very often by force. Throughout history, in the hierarchy of needs, security has been constantly imposed on the human race as a primary human need, recognized as a guarantee of existence and progress. Today, too, security and safety with the rule of law are priorities for citizens around the world. At the same time, security and safety have a new dimension because they are viewed in a much more comprehensive and thoughtful context. At the same time, the global community is increasingly vulnerable, vulnerable, and vulnerable to various challenges, risks, threats, despite the fact that institutional frameworks and mechanisms for improving security have never been more powerful (Бјелајац 2019). An interesting and instructive theory of the hierarchy of human needs was put forward by Abraham Maslow (April 1, 1908 - June 8, 1970), who was a prominent American psychologist and thinker. As a major advocate of humanistic psychology, he developed a theory related to the hierarchy of human needs. He classified human needs into groups and set up a clear hierarchy between those groups, emphasizing that lower levels of needs must be met before the needs of higher levels can be activated.

Figure 1. *Maslow's hierarchy of needs*



<https://teorijamotiva.wordpress.com/2015/05/11/hijerarhija-motiva/>

Maslow's hierarchy of human needs encompasses five groups of needs: physiological needs, security needs, belonging needs, respect needs, and self-fulfillment needs. They are presented in the form of a pyramid, classified into five levels, where each group represents one level. Physiological needs are: need

for food, water, air, sleep, sex; security needs: insecurity of life, permanent job, security of family, health, property; needs for belonging: friendship, family, sexual intimacy; the need for respect: self-esteem, success, respect for others, recognition of one's own successes; and the need for self-realization: morality, creativity, spontaneity, problem solving, lack of prejudice, acceptance of facts.

Needs from higher levels in the hierarchy can appear in the consciousness of an individual only when the needs from lower levels are met. So, if the physiological needs that are vital for human survival are not met, the individual will not strive for higher needs, such as the needs for security, love, respect and the like. Only when the physiological needs are satisfied, a person strives to fulfill the next needs, and that is the need for security. However, if it cannot be achieved, abnormal changes in behavior occur, such as neuroses and psychoses. Failure to meet the needs for belonging and love leads to social maladaptation and pathological forms of behavior, while failing to meet the need to respect leads towards feelings of incompetence, inadequacy, weakness, maladaptation, and feelings of inferiority and helplessness (Istraži me, n.d). The need for self-actualization that only a small number of people can reach is at the peak of personality development. Maslow's research led to 15 characteristics of actualized persons in a wide range, looking at an individual driven by higher needs such as creativity, knowledge, aesthetics and well-being in the world.

The need for safety and security is one of the first needs, in addition to physiological ones, which appeared in humans. So, from the first types of organization, meaning from the original community we can follow the evolution of security as a human need. It is clear that security as a human need has changed throughout history. It primarily concerned the absence of fear and the presence of security. The security threats at the time referred to physical threats and various threats that came during war operations. Thus, the original notion of security referred to the absence of physical threats and a sense of security for physical integrity. Somewhat later, security as a human need, in addition to physical security, extended its scope to the prohibition of discrimination, respect for equality and social justice, as well as respect for human rights. In this sense, the understanding of human security is based on respect for the personal rights and freedoms of each individual (Драгојловић и Теранић 2015). The meaning of such an approach is based on the fact that the latent feeling of insecurity, instability and injustice, among poor people and especially vulnerable social groups, initiated by crime, violence, conflicts, leads to intense and prolonged emotional reactions, which automatically puts in a “subordinate” position, for example, the need for sleep, food, sex, etc.

Threats to human security can exist at all levels of development. Some appear slowly and quietly, while others appear suddenly and dramatically. The ideal and civilizational value that people have “the right to live in freedom and dignity, to enjoy all their rights and to fully develop their human potential” requires a comprehensive approach to contemporary threats to human security,

which are taking on alarming proportions. Poverty, unemployment, economic insecurity, lack of quality water and food, deadly infectious diseases, lack of access to basic health care, environmental degradation, natural disasters, violence, crime, terrorism, interethnic, religious and other tensions, political repression, human rights violations, etc., are some of the major threats to human security. Many of these threats are connected by a “domino effect” system, so that one threat “feeds” and encourages another. This instructs us that this interdependence has important implications for policy-making in this domain, as it implies that one cannot seek partial responses to these threats. Instead, human security requires comprehensive approaches that emphasize the need for cooperative and multisectoral responses (Бјелајац 2017a). The current pandemic of the disease COVID-19, caused by the new human coronavirus SARS-Cov-2, is in many respects an unprecedented event in recent human history. Affecting almost all countries of the world to a greater or lesser extent, and provoking strong restrictive reactions in many countries, this current pandemic represents perhaps the greatest social challenge of this generation, and threatens to permanently change life as we know it (Bjelajac and Filipović 2020c). This challenge is reflected in all factors of society, some of which have a more important role than others. In short, we must first preserve the health of citizens from infectious diseases, then preserve health systems from severe shocks, preserve the economy, society as a whole, and then preserve the mental health and quality of life of each individual, both during a pandemic and after the pandemic ends (Филиповић и Бјелајац 2020). In the given context, the motivation to redefine security in the hierarchy of human needs has never been more necessary and higher. All the more so, because satisfying the basic physiological needs for food, water, and air is most closely related to the state of the environment and ensuring that it is healthy. Living and working environment permanently affects our health, in noticeable and inconspicuous ways. According to relevant estimates, polluted air alone kills seven million people a year worldwide. Numerous malignant and non-malignant diseases are undoubtedly caused by environmental influences. Namely, environmental risks have increased dramatically in recent decades, due to the production, processing, distribution, use and disposal of toxic chemicals and radioactive substances, which represent a harmful and unreasonable hazard for our health and our environment. It follows from the above that environmental safety is an essential part of the safety culture of citizens, and it must be oriented towards prevention with a tendency to introduce a double focus related to protection and empowerment.

It is evident that the need for security and safety is an essential need, which is a precondition for the creation of peaceful and stable societies. As can be seen from the previous, this need is complex, it is caused by multiple factors and the interconnectedness of several different factors conditions it. If individuals or groups of people are not protected, both physically, materially and psychologically, if their basic human rights are violated and they live with a feeling of

fear and uncertainty, then we cannot talk about their ability to lead a life of acceptable quality, which is worthy of modern man (Bjelajac 2017b, 71). All people are born in the same way and in that way, at the beginning, they get a fundamental and inviolable right to life and its preservation. Being reasonable is a special human quality, which drives them to deprive themselves of everything they have in the interest of maintaining their own lives and the lives of their loved ones in case of endangerment and helplessness faced with some force, which represents a real danger to their existence. From the physiological aspect, the feeling of fear in a human individual induces panic in the hypothalamus, which then performs a general mobilization of the organism, which includes pronounced changes in the endocrine system (Бјелajaц 2019). As a result, the reaction of the organism is predictable: either it will make the individual ready for the impending danger, or it will induce a complete blockade in the same. The above supports the fact that the inability to enjoy the security and safety, in a way, makes meaningless and irrelevant human primary physiological needs, described in the hierarchy of human needs.

### **The concept and relevance of security culture**

The importance of raising individual and national awareness in the context of understanding security problems and implementing a security culture must always be thoughtfully discussed and purposeful solutions made. A well-created and strengthened security culture should become not only a way of thinking, but also a pattern of living and working skills. An individual who understands its place in the hierarchy of human needs, at the same time builds mechanisms of personal and collective protection. On the other hand, a security culture that is “absent” and non-integrated into our life streams will alleviate insecurities and ultimately lead to numerous security vulnerabilities, incidents or accidents. At the same time, the impossibility of defining such a great initiative (security culture) leads to different discourses. This lack of a universal and harmonized definition, ie established interpretations of security culture, introduces a number of challenges for capacity building and maintenance of this phenomenon. It should be determined in a way that will be meaningful, acceptable and accessible, and at the same time easy to measure, manage and empower.

Considerations about culture start from the fact that human society is based on a biological status that man has harmonized with other living and non-living biological systems for thousands of years. In order to survive, man had to first biologically adapt to nature, and only then, secondarily, to become a “cultural being”. However, this “new culture of living”, which is often contrary to nature, must constantly reproduce, maintain and prolong itself (survival, growth, development). At the core of this new culture of living, there is a growing satisfaction of needs that often exceed biological needs, and which are of such inten-

sity as to cause the destruction of the biological systems that surround man. So, culture is always connected with some usefulness for a person, whether to make his life easier, whether to have fun, or to acquire what he objectively does not even need for life. It follows from the above that culture is not only the domain of consciousness and spirit, but it shapes and directs the everyday life and work of people, it is manifested in their feelings, habits and beliefs, whether they are personal or group (Stajić 2014). Another aspect of human culture as a spiritual being should not be neglected, and that is tradition. Cultural tradition is passed from person to person and from generation to generation with the help of education. Therefore, “culture is an integral whole consisting of tools and consumables, constitutional statutes of various social groups, human ideas and skills, beliefs and customs.” Thus, “culture is the one that should enable man to master the natural environment, put it in the service of his needs and thus ensure the survival, reproduction and prolongation of his biological species (Станаревић 2012)”. In contrast, according to some scientific knowledge, the human brain has a well-established ability to respect the matrix of power (power is generally defined as the ability to make decisions or as the ability to exercise one's will or as the ability to control the behavior of others). It should be without elements of coercion. Why is this important to us? By developing the ability for culture, and more specifically, security culture, to become part of the basic system of functioning of the human mind, human beings rise to a higher level of consciousness. This is an important background for understanding the security culture and, above all, social perception.

From a modern point of view, security culture refers to the way in which certain ideas about the security order and structure develop, as well as what we have noticed is a danger to our lives or a threat to our values, and at the same time our most obvious defense against them. Security culture participates in shaping what is precious to us. It regulates our moral, economic and political priorities. It also sets limits and possibilities for declaring what is important, valuable or not valuable, what deserves protection or not (Станаревић 2012). Security culture is also described as a part of general culture that includes “a set of knowledge in the field of security (basic values and achievements that are the object of attack and protection, methods and forms, as well as carriers of threats) that make individuals, environments and society more able to recognize methods, forms and actions of endangerment, as well as the bearers of those activities, regardless of where and how they manifest themselves (Ђорђевић 1986, 23)”. According to Ljubomir Stajić, security culture is: a set of adopted attitudes, knowledge, skills and rules in the field of security, expressed as behavior and process, on the need, ways and means of protection of personal, social and international values from all forms and bearers of threats, regardless the place or time of their manifestation (Stajić 2011, 59). Some authors have discussed how important a safety culture is because it “forms the context in which an individual's security attitudes are developed and maintained and various security behaviors

are promoted” (Mearns et al 2003). So what is a security culture? It is a culture in which individuals know their rights and rules of conduct. Thus, they recognize what kind of behavior endangers security, while expressing their readiness to educate and warn those people who, out of ignorance, forgetfulness, or personal weakness, take part in insecure behavior. This preventive awareness becomes a “culture”, when the community as a whole condemns behaviors that endanger security, as socially and morally unacceptable (Animal Liberation Front 2000). The framework of security culture as an idea, custom and social behavior of a certain people and / or society ensures that individuals are free from dangers or threats. In fact, this definition is useful for practitioners to understand the broader concept of security culture.

Security culture is above all a form of etiquette, where people should be taught ways to avoid unnecessary misunderstandings and potentially dangerous conflicts. Security problems should never be an excuse for feeling inferior to people who do not have a built-in awareness of social responsibility. For those who violate the security culture of their communities, mechanisms of interdependence and collectivity should be built and activated, ie expectations that they themselves understand the importance and essence of security, which must be above activist decency. They should certainly be allowed to absorb constructive criticism in an adequate way, so as not to endanger others by their actions or inactions. Security culture must by no means be viewed as institutionalized paranoia, because such views are counterproductive. It was created to help overcome difficulties in predicting human behavior, by “reducing risk in advance (Bjelajac 2017b, 443)”. In order for a security culture to be effective, the gap in the relationship between the obvious disconnect between the perceived and the real significance of the security culture must be bridged, but also the understanding of what the phenomenon itself encompasses. Only with shared understanding can we have the opportunity to lead fruitful informative discussions on how to improve and transform security culture to the required levels. By creating such a universal understanding, societies around the world will be able to learn from each other, to measure each other's achievements, in order to build a strong human firewall based on good practices and policies.

An effective safety culture, above all, should help all people feel more relaxed and confident in everyday life. When individuals are freed from fear, from chronic threats, such as hunger, disease, scarcity, and protected from unexpected and stressful situations, they are happy, strong and positive. If due attention is paid to them, they can become the strongest link or even the most basic element of the security system, in order to promote a positive security culture. Security culture is crucial for the survival of man and society and as such must be embedded in the education system, especially since the forms of endangering human security are abundant, and security culture must capture a connection with security challenges, risks and threats that never surround the whole society.



Finally, for the sake of clarity, the terms security awareness and security culture should not be equated. Security awareness is a state of knowledge about certain risks, and security culture is a much broader concept that includes, among other things, security awareness as an important constituent. Security culture consists of some other key dimensions such as knowledge, attitudes, behavior, respect for norms, communication, responsibilities, etc. It includes a set of norms, beliefs, values, attitudes, and assumptions, represented through our decisions, behaviors, speech, and thinking.

### **The necessity of introducing a security culture in the educational systems of modern society**

There is no doubt that knowledge and education are the preconditions for the prosperity of any society. An educated and appropriately directed individual is prepared to accept various creative roles in society and the responsibilities that arise from them. Given that current social flows are dynamic, very often unpredictable, it conditions individuals to improve to acquire new knowledge and skills continuously. Therefore, educational institutions must make effective, expeditious transformations into much broader learning concepts even beyond institutional frameworks.

The development of science and technology in modern society significantly changes the concept and role of education. Modern education means functional literacy and encyclopedic knowledge, socialization, and the development of creative potentials of individuals, their abilities and ambitions, and the acquisition of practical and applicable knowledge. Knowledge is found in all segments of modern society, because work and business activities in this society require educated and complete people. Thus, through the process of education, individuals are trained for professional and other roles. Knowledge is treated as a basic resource of economic and any other development. It is inextricably linked to education. As a direct result of science and scientific research, knowledge drives and directs all social flows and raises society's overall level of development because it produces innovations and new information. It is constantly changing and advancing (Šijaković i Vilić 2013, 305-306). That is why education cannot be limited to formal schooling, but must take place throughout life. In order to keep up with the rapid changes in society, it is necessary to constantly adopt new knowledge and skills. Knowledge in modern society includes critical thinking, innovation, ability to solve complex problems, ability to cope and react in unforeseen situations, use of information, analysis, synthesis, independent and team work, development of various skills and competencies, which should be acquired through educational process. The possibility and ability of "transfer" and application of acquired knowledge in social reality are important here (Lončar-Vicković i Dolaček-Alduk 2009). For a systematic understanding of social

reality, recognizing the role of education is crucial. These are quite complex issues, which can be seen through the indifferent relationship of global society in terms of harmonizing education with social reality. So, on the one hand, there is a general consensus on the importance of education and knowledge that contributes to the cohesion and progress of society as a valuable resource, and on the other hand, there is an insurmountable gap between what is and what should be.

Numerous relevant surveys and statistics support this (World Health Organization n.d):

- Greenhouse gas emissions lead to climate change and environmental degradation, which endangers the lives of children.
- Children are vulnerable to the harmful health consequences of indoor and outdoor air pollution, causing about 7 (seven) million deaths per year (2016).
- Over 250 (two hundred and fifty) million children are at risk of not fulfilling their developmental potential (2017).
- There are 124 (one hundred and twenty-four) million children and adolescents affected by obesity (2016).
- Children are often exposed to commercial marketing that promotes addictive substances and unhealthy goods.
- Road injuries are the leading cause of death for children and young people.
- More than a billion children are exposed to violence every year.

It is no longer possible to dismiss adolescent experimentation with the use of substances, including alcohol, marijuana, and nicotine in any form, as “inevitable and harmless” stages in growing up. These facts impose an obligation on physicians / pediatricians to prevent devastating chronic diseases in the United States. We must provide appropriate attention in the prevention of addiction, develop the necessary competencies and include them in interactions with potential addicts, teenagers and their families. Adolescent physicians should educate patients and their families about risk factors and early signs of substance use and problematic substance abuse (Searcy 2017). The average age of onset of illegal substance use in adults, with a diagnosis of any substance abuse disorder, is 16 years. Approximately 50% of onset of use occurs between the ages of 15 and 18, and beginning of use after the age of 20 is rare. Most adult smokers in the United States start smoking before the age of 18, and the onset of daily smoking is rare after the age of 25. Early onset of substance use also predicts higher severity of addiction and morbidity, including disorders of substance abuse (Chambers et al. 2003). Every other adolescent in Serbia has never received information either at home or at school, what are the harmful consequences of drug use, according to research conducted by the Commission for the Fight against Drug Addiction in Schools. The research was conducted on a sample of 11,850 students, and included young people aged 13 to 17 years. The same study found that 75% of young people have never had the opportunity to talk to professionals about their

emotional states that accompany adolescence. (Кабинет министра без портфеља 2020). Numerous studies that have analyzed levels, trends, and spatiotemporal patterns, cause-specific mortality, and health outcomes that are not fatal in the context of youth addiction indicate alarming data. Childhood and adolescence, meaning the period of changes between childhood and adulthood, are vulnerable periods, but at the same time they are a crucial factor in determining the health of adults.

The rise of criminal activities such as murder, robbery, extortion, robbery or violent behavior is one of the biggest problems facing modern society. In response to this situation, governments around the world are working to provide additional resources and funding for corrective action and institution-building to combat crime and its consequences. On the other hand, it is noticeable that less and less is invested in education, and especially in early education and child development. Modest budget allocations primarily affect educational institutions, due to the prevailing social attitude that the safety and protection of children and adults are one of the most important priorities. However, many policymakers ignore the fact that greater investment in early education and education programs will generally contribute not only to reducing crime rates in the future and saving money, but also to the well-being and well-being of society as a whole. A series of studies have been conducted in the past to determine whether education really reduces the risk of children committing crimes while growing up. One of the studies followed children aged 3 and 4 who attended an educational program until they came of age. It was found that those who did not participate in the preschool program and who thus missed the opportunity for early development had a 70% higher chance of being arrested for a crime by the age of 18. This shows that early education and development are key to children's mental health and proper development, as well as contributing to preventing children from entering the world of delinquency and crime at a later age (Yousefi 2016). This "life training" must be impressive with a lot of pictures from practice, so that children can learn about all the horrors of drugs, alcohol, smoking, carelessness in traffic, etc. (Бјелајац и Зиројевић 2014). Adolescents, during the delicate phase of transition, between childhood and adulthood, due to psychophysical transformations, are especially susceptible to a wide range of temptations where attraction to risks and things that are forbidden and the desire to experiment dominate. In addition to promiscuous sexual activity, this "research" phase includes alcohol, smoking, and the consumption of legal and illegal drugs.

It is appropriate that interactive education of young people with a greater range of practical knowledge and understanding provides opportunities to deal with problems. In that way, social values and behaviors would be nurtured, which will significantly raise their level of security culture. The introduction of a safety culture in the education system would strengthen the starting point that schools are socially responsible and integrated institutions that are primarily shaped by their social environment, which reshape life. Security culture would in

a purposeful way, on the one hand, train young people for adult roles, and on the other hand, it would prepare adults for new roles in the direction of unavoidable social trends.

## Discussion

The place of security in the hierarchy of human needs needs to be redefined and reaffirmed, and within the given framework it is necessary to harmonize the differences between the normative and the real. In this paper, it is explained that the security culture is at the same time the defense culture of the individual and the community. This phenomenon is a kind of social matrix that articulates the perception of security challenges and threats, and in accordance with it, channels individual and collective thoughts and behaviors, for the sake of a better / safer existence. For this reason, a safety culture must be accessible and adapted to all ages and all levels of youth education.

Involvement of young people in negative and unacceptable behaviors during the period of childhood and adolescence, can create unhealthy habits that can then pass and develop into antisocial life patterns (Miller-Day 2008). Namely, more and more young people are already experimenting with smoking, alcohol, psychoactive substances and pathological gambling at puberty, thus opening the way to addiction diseases. These are disorders that interfere with the normal functioning of teenagers, because they contribute to the development of psychophysical problems and the creation of dysfunctional / destructive families.

In 2017, there were 33,000 registered gamblers in Serbia, according to a research by the Institute of Public Health "Batut". Among young people between the ages of 18 and 26, every fourth person has a problem with gambling. A few years ago, a survey by the Center "Život nije igra" showed that 26% of 720 respondents in three primary and three secondary schools in Novi Sad gamble, of which 6% fall into the category of pathological gamblers. Half of those who gamble had their first encounter with this vice between the ages of 10 and 14, most often in a betting shop. The research of the Special Hospital for Addiction Diseases "Vita" shows that as many as 92.7% of high school students in Serbia consumed alcohol before the age of 18, and that 69.5% of them drank or had experience of drunkenness. Almost 58.5% of high school students drink alcohol, mostly when going out on the weekends. Research shows similar results when it comes to drugs. Every sixth high school student between the ages of 15 and 18 has tried one of the drugs. Marijuana, ecstasy and amphetamines make up 80% of consumed narcotics, while marijuana alone is present in 54% of cases (Čok 2019). The situation is similar or more difficult in all regions of the world, where specialized clinics and trauma centers are organized for helping young people with addiction. They enter the world of addiction at the age of 12, and they usually indulge in vices due to unsolvable problems in the family, school, and there

is mostly a negative influence of peers and a desire to prove themselves. In addition to the classic diseases of addiction (drugs, alcoholism, cigarettes), some new ones appear, which are specific in that no ingredients are consumed, but a certain degree of satisfaction and excitement is achieved by using certain technical means.

Although there is no scientific consensus on whether excessive internet use or internet mania is a psychological disorder that can be categorized as an addictive disease, the problem of excessive use of digital online content is present, and has consequences for both the affected individual and social systems. The Internet is becoming more and more diversified in terms of content, and thus the opportunities it makes available to users. This complicates the problem, as it significantly expands the focus necessary to cover all relevant factors in the research. Thus, instead of talking about internet addiction disorder as an addiction disease, we must consider it as an umbrella expression for various forms of that disorder, which are almost as diversified as content on the Internet. The pathological attitude towards the Internet and digital content is manifested towards social networks, video games, informative content and pornographic content (Bjelajac and Filipović 2020a). The use of the Internet and, in general, a deep immersion in the world of information and communication technologies is inevitable today, even for preschool children. When children connect to the Internet, they have direct and immediate access to the entire treasury of knowledge and entertainment, friends, family, but also complete strangers, which can put children who by default do not doubt anything and believe in everything, at serious risk. Children who meet and communicate with strangers via the Internet easily become prey to Internet predators (Бјелајац и Филиповић 2020б). So, this category of young people is especially vulnerable, and thus exposed to online sexual predators, who are often good experts in information technology and excellent manipulators, who are indirectly able to establish control over another person. Counting on their age and lack of experience in recognizing a “fake person”, they skillfully evoke emotions in children, with proven methods, such as flattery and sycophancy. The final phase is definitely submission to their will and achievement of goals, which refer to various types of abuse and sexual exploitation (Бјелајац и Филиповић 2021). As children and adolescents are dominant users of digital media, they fit into the general profile of Internet addicts, which serves as a means of entertainment and pastime and intensifies the tendency towards escapism that online digital content offers.

Security culture instructs the individual to “protect himself from others and others from himself”, to recognize security challenges, risks and threats, to change the habits of a helpless or indifferent observer, and to understand the role he plays on the stage called modern society. A socially useful individual is one who seeks solutions within himself, not outside himself. Security culture should become a skill of living, a signpost on how not to fall into apathy, depression, alcoholism, drugs and crime..., how to be careful not to become victims of a

crime and lose the ability to assess well, and become easy prey (Bjelajac 2017b, 447). Security culture combines all aspects of social life in an effort to emphasize security as an individual and collective value. It is a special scientific discipline that aims to use the heritage of generations, evolving in all areas of life and work of modern man.

## Conclusion

Building, maintaining and improving a safety culture is a complex process that requires the involvement of the family as a basic social group, school and of course the entire community. In that sequence, the role of the mass media is especially important. In modern, postmodern society, the mass media have enormous power, which stems from the fact that they direct communication towards an endless audience, using advanced technology.

The fundamental goals of education only make sense if they are adaptable to energetic social currents, because social life unfolds relentlessly in a dynamic way, oscillating between stability and instability, certainty and uncertainty, war and peace. With the existence of security awareness and a carefully created and balanced security culture in schools, there would be significantly less crime, drug addiction, alcoholism, cigarette addiction, gambling addiction, internet addiction. There would be a much more pronounced awareness of traffic safety, awareness of preserving a healthy environment, awareness of sexually transmitted diseases and the harmful consequences of terminating underage pregnancies, which endangers the health, happiness and general well-being of girls.

The inconsistency of curricula in schools with intensive social events implies a lack of understanding of the need to recognize and modify outdated programs. The inappropriate lack of motivation for the introduction of a security culture in educational systems is, in fact, a kind of disavowal of reality. Therefore, unfortunately, it remains to encourage individuals who want to expand their intellectual horizons in the field of security culture, and thus in turn strengthen the community in which they live and make its perspective more certain.

## References

1. Бјелајац Жељко Ђ. 2019. „Релевантност интродукције безбедносне културе у образовни систем Републике Србије”, *Култура полиса*, XVI (40), 231-244.
2. Бјелајац, Жељко Ђ. и Александар М. Филиповић. 2020. „Перспективе заштите деце од злоупотреба на интернету”, *Култура полиса*, XVII (41), 259-271. (Бјелајац и Филиповић 2020б)
3. Бјелајац, Жељко Ђ. и Александар М. Филиповић. 2021. „Флексибилност дигиталних медија за манипулативно деловање сексуалних предатора”, *Кул-*

- тура полиса, XVIII (44) 51-67,  
<https://doi.org/10.51738/Kpolisa2021.18.1r.2.01>.
4. Бјелајац, Жељко и Мина Зиројевић. 2014. „Безбедносна култура у ери глобализације”, *Култура полиса*, XI (23), 77-99.
  5. Бјелајац, Жељко. 2017. „Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи”, *Култура полиса*, XIV (33), 139-154 (Бјелајац 2017а).
  6. Драгојловић, Јоко и Младен Ћеранић. 2015. „Потребе за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба”, *Култура полиса*, XII (28), 291–299.
  7. *Кабинет министра без портфеља*. 2020. „Активности”, последњи приступ 04.03.2021, <http://www.mdpp.gov.rs/latinica/aktivnosti.php>
  8. Станаревић, Светлана. 2012. „Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја”, докторска дисертација, Универзитет у Београду: Факултет безбедности.
  9. Филиповић, Александар М. и Жељко Бјелајац. 2020. „Улога масовних медија у деафирмацији безбедносне културе током пандемије Covid-19”, у: „COVID-19 – безбедносни изазови, ризици и претње”, ур. Жељко Ђ. Бјелајац и Александар М. Филиповић, посебно издање, *Култура полиса*, 137-150.
  10. Animal Liberation Front. 2000. *Security Culture: a handbook for activists*. Animal Liberation Front, последњи приступ 02.03.2021, <http://www.animalliberationfront.com/ALFront/ELF/sechandbook.pdf>.
  11. Bjelajac, Željko and Aleksandar M. Filipović. 2020. „Internet Addiction Disorder (IAD) as a Paradigm of Lack of Security Culture”, *Culture of Polis*, XVII (43), 239-258. (Bjelajac and Filipović 2020a)
  12. Bjelajac, Željko and Aleksandar Filipović. 2020 „Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, XVII (42), 383-399 (Bjelajac and Filipović 2020c)
  13. Bjelajac, Željko. 2017. *Bezbednosna kultura- Umeće življenja*, Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe. (Bjelajac 2017b)
  14. Chambers, R. A., Taylor, J. R., & Potenza, M. N. 2003. „Developmental neuro-circuitry of motivation in adolescence: A critical period of addiction vulnerability”, *The American Journal of Psychiatry*, 160(6), 1041-1052.
  15. Čok, Vil. 2019. „Млади, кокање и зависност: Ситуација у Србији и свету”, последњи приступ 01.03.2021. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48755287/01/03/2021>.
  16. Ђорђевић, Обрен. 1986. *Leksikon bezbednosti*, Београд: Партизанска књига
  17. *Istraži me*. n.d. „Abraham Harold Maslow”. Последњи приступ 01.03.2021. <http://www.istrasime.com/velikani-psihologije/abraham-harold-maslow/01/03/2021>.
  18. Lončar-Vicković, Sanja i Zlata Dolaček-Alduk. 2009. *Ishodi učenja – priručnik za nastavnike*, Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera.
  19. Mearns, Kathryn, Sean M. Whitaker and Rhona Flin, 2003. „Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments”, *Safety Science*, 41 (8), 641–680.

20. Miller-Day M. 2008. „Talking to youth about drugs: what do late adolescents say about parental strategies?“, *Family Relations* 57 (1), 1-12.
21. Searcy, Laura. 2017. „The Disease of Addiction: A Critical Pediatric Prevention Issue“, *J Pediatr Health Care*. 31, 2-4.
22. Stajić, Ljubomir. 2011. *Osnovi sistema bezbednosti*, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu
23. Stajić, Ljubomir. 2014. „Bezbednosna kultura kao faktor zaštite životne sredine“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4/2014, 69–84.
24. Šijaković, Ivan i Dragana Vilić. 2013. *Sociologija za ekonomiste*, Banja Luka: Ekonomski fakultet
25. *World Health Organization*. 2020. „Children: New Threats to Health“, poslednji pristup 04.03.2021, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/children-new-threats-to-health>
26. Yousefi, Sayeh. 2016. „The Long-term Benefits of Education as a Crime-prevention Measure“, последњи приступ 10.03.2021. <https://novakdjokovicfoundation.org/long-term-benefits-education-crime-prevention-measure>